

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2024. № 6.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.6.13>

УДК 336.1

A. I. Sizov,

д. е. н, доцент, начальник відділу,

Департамент Фінансів Міністерства оборони України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6400-3951>

O. O. Artiushenko,

здобувач, старший викладач кафедри фінансового забезпечення військ,

Військовий інститут Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3638-4961>

ОБОРОННІ ВИДАТКИ ДЕРЖАВИ: ЕКОНОМІЧНА СУТЬ, ЗМІСТ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

A. Syzov,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of Section,

Department of Finance Ministry of Defence of Ukraine

O. Artiushenko,

Candidate for a degree, Senior Lecturer of the Department of Financial Support of Military Troops, Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

DEFENCE EXPENDITURES OF THE STATE: ECONOMIC SUBSTANCE, CONTENT AND CLASSIFICATION

Ця стаття робить внесок в дослідження питання змісту, структури, класифікація військові видатків витрат в сучасній науковій думці, їх впливу на

економічне зростання. У даній статті наведено теоретико-методологічні засади визначення сутності військові видатків, досліджено характерні риси, притаманні оборонним видаткам. Здійснено аналіз робіт сучасних науковців та дослідників, які працюють в напрямку пошуку взаємозв'язку між оборонними видатками та економічним зростанням держави, запропоновано 4 варіанти групування наукової думки на дане питання, таких як: кейнсіанський, неокласичний, ліберальний та марксистський. Здійснено опис сучасних підходів до визначення військові видатків, таких як: класифікація військові видатків НАТО, класифікація військові видатків МВФ, класифікація військові видатків ООН, класифікація військові видатків Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру (далі - SIPRI), класифікація військові видатків України. За результатами аналізу було встановлено що такі напрямки видатків як: пенсій військовослужбовцям, внески в міжнародні організації (військові альянси, миротворчі організації ООН тощо), витрати на охорону громадського порядку та витрати на охорону державного кордону не мають однозначної приналежності до військові видатків за досліджуваними класифікаціями. За прикладом Державного бюджету України продемонстровано застосування різних видів класифікацій військові видатків. Визначено актуальний перелік суб'єктів, які займаються збором та подальшою публікацією інформації про оборонні видатки держав світу, створено , а також сформовано перелік спільних та відмінних ознак у даних класифікаціях.

This article makes a valuable input to the research of the content, structure, classification of defence expenditures in modern scientific thought, and their impact on economic growth. This article presents the theoretical and methodological bases for defining the essence of military expenditures, and explores the characteristic features inherent in military expenditures. The author analyses the works of modern scholars and researchers involved in the search for the relationship between defence spending and economic growth of the state, and proposes 4 options for grouping

scientific thought on this issue, such as Keynesian, neoclassical, liberal and Marxist. The paper describes modern approaches to defence expenditures, such as: NATO defence expenditure classification, IMF defence expenditure classification, UN defence expenditure classification, Stockholm International Peace Research Institute (hereinafter - SIPRI) defence expenditure classification, and Ukraine's defence expenditure classification. The analysis found that such areas of expenditure as pensions for military personnel, contributions to international organisations (military alliances, UN peacekeeping organisations, etc.), public order expenditure and expenditure on state border protection do not clearly belong to defence expenditure according to the classifications studied. Using the example of the State Budget of Ukraine, the application of different types of classifications of defence expenditures is demonstrated. On the example of the State Budget of Ukraine for 2024, the author analyses budget programmes that are not implemented by other agencies other than the Ministry of Defence of Ukraine, but at the same time, according to the functional classification of expenditures, are classified as defence expenditures, such as the budget programmes "Maintenance of the State Material Reserve", "Accumulation (increase) of material assets of the State Material Reserve", "Mobilisation Preparation of the Sectors of the National Economy of Ukraine", and "Intelligence Activities in the Field of Defence". The amount of budget allocations for these budget programmes in 2024 is UAH 18,887.6 million. The author identifies the current list of entities engaged in collecting and subsequent publication of information on defence expenditures of the world's states, creates and compiles a list of common and distinctive features in these classifications.

Ключові слова: бюджет, оборонні видатки, класифікація військові видатків, економічний розвиток, SIPRI, НАТО.

Keywords: budget, military expenditures, classification of military expenditures, economic development, SIPRI, NATO.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Одним з головним завдань держави є створення суспільних благ. Сьогодні суспільні блага, на наш погляд, потрібно визначати в більш широкому сенсі, а саме: як блага представлені товарами і послугами, виробленими в різних секторах економіки для задоволення суспільних (колективних) потреб. Це твердження ґрунтується на тому, що вітчизняні вчені, як правило, пов'язують виробництво суспільних благ тільки в державному секторі. Це правильно, але тільки відносно чистих суспільних благ — для яких властиві невиключність і неконкурентність у споживанні. Одним із прикладів чистих благ є «національна безпека», або «безпека держави» [1, с. 88].

Кожна країна прагне зміцнити власну оборонну систему, постійно докладає зусилля для створення більш досконалої та ефективної оборонної системи, ніж у інших країн. Звісно такі зусилля не можуть реалізовані без фінансового ресурсу, тобто без здійснення видатків на оборону, військових видатків. Розмір і структура військових видатків країни є ключовим фактором, який буде визначати рівень обороноздатності держави, при цьому вони залежать не лише від її ВВП чи фінансових можливостей, а й від інших факторів, таких як: неекономічні, внутрішньополітичні, зовнішньополітичні, географічні, геополітичні та інші. Всі ці фактори відіграють важливу роль у визначенні розміру та структури військових витрат країни.

Різні міжнародні організації та дослідницькі інститути, що вивчають оборонний сектор, пропонують визначення військових витрат. Існують різні підходи до визначення військові видатків, такі як: класифікація військові видатків НАТО, класифікація військові видатків МВФ, класифікація військові видатків ООН, класифікація військові видатків SIPRI, класифікація військові видатків України. Логічним є формування наступних питань: як визначити військові видатки; які державні видатки слід включати до військових; які характеристики є детермінантами визначення їх як військові видатки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вчені, дослідники та політики активно досліджують взаємозв'язок між військовими витратами та

економічним зростанням. Незважаючи на велику кількість і різноманітність досліджень, присвячених взаємозв'язку між військовими витратами та економічним зростанням, консенсусу щодо точної природи будь-якого зв'язку між ними досягти не вдалося. Зауважимо, що кінцевою метою всіх країн, як розвинених і тих що розвиваються, є досягнення сталого економічного зростання і процвітання в довгостроковій перспективі.

Було здійснено аналіз бази даних Scopus (бібліографічна і реферативна база даних та інструмент для відстеження цитованості статей, опублікованих у наукових виданнях) на предмет ступеня досліджуваності питання взаємозв'язку між військовими витратами та економічним зростанням держави, за такими ключовими словами: військові видатки, економічне зростання, видатки. Всього було знайдено 216 наукових досліджень у 1985-2024 роках за такими критеріями та напрямком Economics, Econometrics and Finance (Рис. 1).

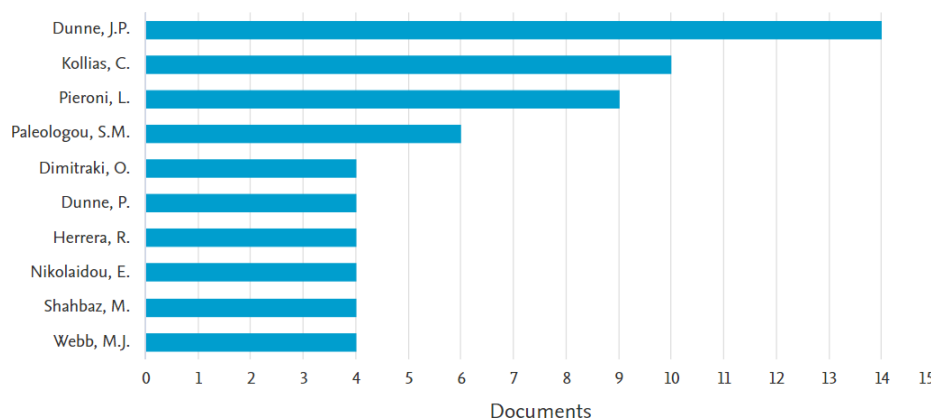

Рис.1. Результати пошуку авторів опублікованих наукових статей в базі публікацій Scopus за напрямком «взаємозв'язок між військовими витратами та економічним зростанням держави» за 1985 – 2024 роки

Джерело: Систематизовано, складено та згруповано за даними [2]

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є узагальнення та систематизація сучасних наукових підходів до визначення військові видатків, пошук спільних та відмінних ознак в актуальних методиках класифікації військових видатків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний аналіз військових витрат не є виключно економічною проблемою, і тому його не слід аналізувати виключно з економічної точки зору. Аналіз військових витрат у літературі

виділяє чотири підходи – кейнсіанський, неокласичний, ліберальний та марксистський, які аналізують військові витрати з різних точок зору. Кейнсіанці акцентують увагу на тому, що військові витрати витісняють приватні інвестиції, посилюють інфляційний тиск і відволікають ресурси від більш продуктивних державних інвестицій в інфраструктуру, охорону здоров'я та освіти [3, с. 15-31; 4, с.1-13].

Дослідження з використанням неокласичних моделей зосереджені на тому, як витрати на оборону впливають на економічне зростання (модернізація, інфраструктура та вторинні технологічні переваги). Більшість досліджень, заснованих на неокласичних моделях, виявили позитивний зв'язок між військовими витратами та економічним зростанням. Ліберали віддають перевагу інтересам усього людства над інтересами окремих національних держав. Нарешті, марксистський підхід розглядає військові витрати лише з соціально-політичної та стратегічної перспективи [5, с.118-127].

Уряди держав в основному вільні визначати військові витрати відповідно до власних побажань і цілей. Класифікація та розмір військових видатків визначається в нормативно-правовому акті держави. На прикладі України це буде:

- Наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 № 11 «Про бюджетну класифікацію»;
- Закон України про Державний Бюджет на відповідний рік.

Основними теоретичними аспектами видатків на оборону є їх класифікація та структура. Видатки на оборону можуть бути класифіковані за різними ознаками, такими як економічна природа, функціональне призначення, рівень бюджетної системи тощо. Структура видатків на оборону може варіюватися залежно від пріоритетів державної політики в сфері національної безпеки та оборони, а також від рівня воєнних загроз та викликів, що стоять перед країною

Варто зауважити, що відповідно до функціональної класифікації видатків навіть не всі видатки Міністерства оборони України входять до «видатків на оборону», для прикладу, це такі бюджетні програми як: 2101190 «Будівництво

(придбання) житла для військовослужбовців Збройних Сил України», 2101210 «Утилізація боєприпасів, рідинних компонентів ракетного палива, озброєння, військової техніки та іншого військового майна, забезпечення живучості та вибухопожежобезпеки арсеналів, баз і складів Збройних Сил України». Проте, в той же час, видатки на оборону, відповідно до функціональної класифікації видатків, містяться в інших відомствах (Табл. 1).

Таблиця 1. Оборонні видатки, які включені до видатків інших відомств (відмінних від Міністерства оборони України), відповідно до функціональної класифікації видатків Державного Бюджету України

Код бюджетної програми	Назва бюджетної програми	Головний розпорядник	Розмір бюджетних призначень у 2024 році, млн грн
1203020	Обслуговування державного матеріального резерву	Державне агентство резерву України	360,5
1203040	Накопичення (приріст) матеріальних цінностей державного матеріального резерву	Державне агентство резерву України	320,4
1211050	Мобілізаційна підготовка галузей національної економіки України	Міністерство економіки України	107,4
5961000	Розвідувальна діяльність у сфері оборони	Головне управління розвідки Міністерства оборони України	18 099,3

Джерело: Систематизовано, складено та згруповано за даними [6].

Таким чином, термін «оборонні видатки», відповідно до класифікації варто розуміти як вся діяльність, спрямована на захист державного суверенітету. Її метою є досягнення такого рівня зовнішньої безпеки, який дозволить країні досягти своїх національних цілей. Відповідно, «військові витрати» стосуються витрат, понесених країною для досягнення мети, викладеної в попередньому пункті.

На основі аналізу відкритих джерел інформації було сформовано у вигляді таблиці всі джерела та їх короткий опис, що займаються збором та подальшою публікацією інформації про військові видатки держав світу (Табл. 2).

Таблиця 2. Актуальний перелік суб'єктів, які займаються збором та подальшою публікацією інформації про оборонні видатки держав світу

Назва джерела	Опис класифікації видатків, що використовується для формування звітів та інших матеріалів
Міжнародний валютний фонд	Класифікація COFOG
Організація Об'єднаних Націй	Класифікація, що використовується в країні
European Central Bank (ECB)	Класифікація COFOG
Міжнародний інститут стратегічних досліджень (IISS)	Класифікація НАТО
Стокгольмський міжнародний інститут дослідження проблем миру (SIPRI)	Класифікація НАТО
Офіційні веб-ресурси держав (в більшості випадків Міністерств фінансів)	Класифікація, що використовується в країні

Джерело: сформовано на основі [7-10].

Варто зауважити, класифікація функцій державного управління (COFOG) була розроблена Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), підрозділи видатків COFOG можна розглядати як широкі цілі уряду.

Визначення військових витрат, застосовне в Організації Об'єднаних Націй, можна знайти в доповіді Групи експертів зі скорочення військових бюджетів (Організація Об'єднаних Націй, 1977 р.). У цьому звіті військові витрати вимірюються як вартість потоків товарів і послуг у військовий сектор протягом повного року, тоді як військовий сектор описується як група видів діяльності, метою яких є дослідження, розробки, забезпечення, збирання, підтримка та розгортання поточного та майбутнього силового потенціалу, призначеного для застосування переважно проти зовнішніх сил. Він передбачає такі основні види діяльності: (а) наймання військового та цивільного персоналу, включаючи резерви; (b) закупівля обладнання, включаючи придбання та обслуговування резервних або «законсервованих» потужностей з виробництва зброї; (c) експлуатація та технічне обслуговування; (d) будівництво військових об'єктів, включаючи придбання землі та об'єктів; та (e) дослідження та розробки. Замінююча діяльність також включає: (а) воєнізовані сили, визначені як сили, які, пройшовши організовану військову підготовку, можуть, за наявності відповідної зброї, використовуватися як замітники регулярних військових сил;

(b) цивільна оборона (в принципі, цивільна оборона включена у військовий сектор, хоча застосування цього принципу потребує подальшого вивчення); (c) військова допомога; та (d) така інша діяльність, яка буде розглядатися як важлива заміна основної діяльності військового сектору [11].

Зауважимо, що НАТО визначає військові видатки як платежі здійснювані національним урядом спеціально для задоволення потреб своїх збройних сил, а якщо країна є членом НАТО, то також збройних сил членів Альянсу. Крім того, витрати на інші сили, що фінансуються з бюджетів інших міністерств, окрім МО, включаються до військові видатків.

Пенсійні виплати, що здійснюються безпосередньо урядом військовослужбовцям та цивільним працівникам військових відомств, які вийшли на пенсію, працівникам військових відомств включаються незалежно від того, чи здійснюються ці виплати з бюджету МО чи інших міністерств. Витрати на наукові дослідження і розробки (далі - НДДКР) включаються до військові видатків. Витрати на НДДКР також включають витрати на ті проекти, які не призводять до успішного виробництва обладнання. Витрати на інфраструктуру включаються до загальних військові видатків [10].

Отже, видатки НАТО класифікуються за такими напрямками:

- персонал (видатки на виплати військовослужбовцям та цивільному персоналу);
- операційна діяльність, технічне обслуговування та інші витрати (в більшості це видатки пов'язані із озброєнням та військовою технікою);
- експлуатаційні видатки (закупівля палива, підготовку війська, комунальні платежі, поточний ремонт).

На основі аналізу бази даних SIPRI нами було сформовано структуровану таблицю класифікацію військових видатків, відповідно до методики, що використовує SIPRI (Рис. 2), а також таблицю видатків, які не є військовими видатками відповідно до класифікації SIPRI (Рис. 3).

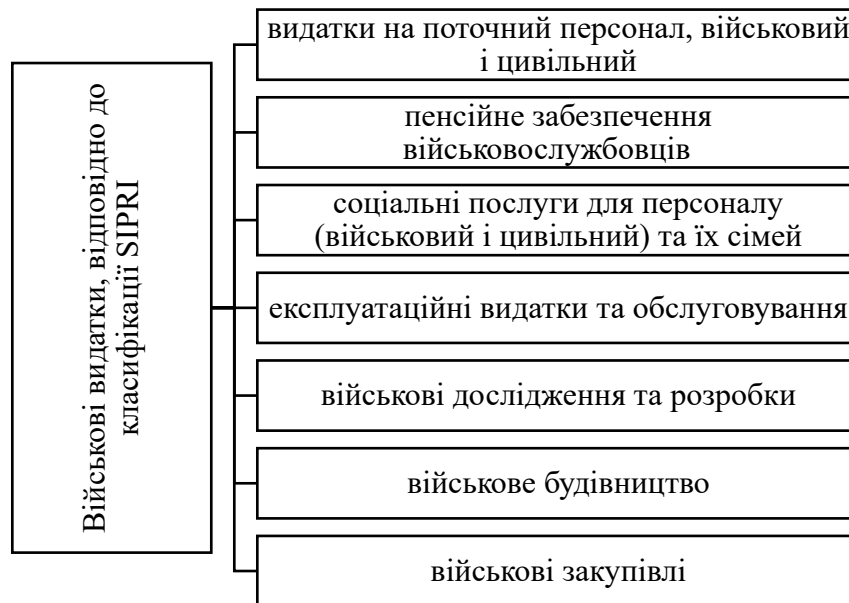

Рис.2. Класифікація військових видатків, відповідно до методики SIPRI

Джерело: Систематизовано, складено та згруповано за даними SIPRI

Рис.3. Класифікація видатків, що не відносяться до військових, відповідно до методики SIPRI

Джерело: Систематизовано, складено та згруповано за даними SIPRI

Наступним етапом був аналіз та узагальнення структури військових видатків, відповідно до класифікації COFOG (Рис. 4).

Рис.4. Структура військових видатків, відповідно до COFOG

Джерело: Систематизовано, складено та згруповано за даними COFOG.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Підсумовуючи зазначені вище класифікації було сформовано порівняння у вигляді таблиці структури військових видатків, відповідно до прийнятих класифікацій України, НАТО, МВФ, ООН (Табл. 3).

Таблиця 3. Порівняльний аналіз напрямків військових видатків, відповідно до методик класифікації України, НАТО, МВФ, ООН, де «+» включені до військових витрат, «—» не повинні включатися у військові витрати

Напрямок видатків	Україна	НАТО	МВФ	ООН
Виконання завдань і функцій покладених на апарат Міністерства оборони	+	+	+	+
Виплата грошового забезпечення та заробітної плати, інших соціальних виплат, видатки на відрядження, адміністративно-господарські та поштові витрати	+	+	+	+
Квартирно-експлуатаційне забезпечення	+	+	+	+
Тилове забезпечення	+	+	+	+
Забезпечення утримання системи зв'язку, захисту інформації та кібернетичної безпеки	+	+	+	+
Удосконалення системи управління військами	+	+	+	+
Підготовка військ, проведення міжнародних навчань (операцій)	+	+	+	+
Утримання, експлуатація озброєння та військової техніки, відновлення непорушних запасів військово-технічного майна	+	+	+	+
Військові перевезення, утримання автомобільних шляхів	+	+	+	+
Проведення мобілізаційної роботи, підготовка резервів та військовозобов'язаних	+	+	+	+

Продовження таблиці 3

Напрямок видатків	Україна	НАТО	МВФ	ООН
Інформаційне забезпечення	+	+	+	+
Військове співробітництво та верифікаційна діяльність	+	+	+	+
Военно-політичне та військово-технічне співробітництво	+	+	+	+
Експлуатаційні витрати аеродромів та гідротехнічних споруд	+	+	+	+
Оперативне та аеронавігаційне забезпечення, ліквідація наслідків військової діяльності	+	+	+	+
Забезпечення прийняття (призову) на військову службу, підготовка військовослужбовців за контрактом	+	+	+	+
Охорона військових об'єктів	+	+	+	+
Закупівля пально-мастильних матеріалів	+	+	+	+
Культурно-виховна робота з військовослужбовцями	+	+	+	+
Цивільно-військове співробітництво	+	+	+	+
Будівництво (реконструкція) військових об'єктів, мобільних модулів спеціального та іншого призначення, а також модульних конструкцій	+	+	+	+
Організація спортивної діяльності	+	+	+	+
Забезпечення безпеки функціонування об'єктів транспортної інфраструктури	+	+	+	+
Виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт	+	+	+	+
закупля нових зразків озброєння та військової техніки, транспортних засобів	+	+	+	+
Розвиток автоматизованої системи управління	+	+	+	+
Відновлення боєздатності озброєння та військової техніки, транспортних засобів	+	+	+	+
Виробництво та закупівля боєприпасів	+	+	+	+
Здійснення розвідувальної діяльності в інтересах забезпечення національної безпеки	+	+	+	+
Формування та обслуговування матеріальних цінностей державного резерву	+	+	—	—
Мобілізаційна підготовка галузей національної економіки	+	—	—	—

Джерело: Систематизовано, складено та згруповано за даними COFOG.

Варто зауважимо про ті напрямки, які відповідно до функціональної та програмної класифікації видатків України не входять до складу військових видатків, але, в той же час, відповідно до інших класифікацій мають бути віднесені до таких (Табл. 4).

Таблиця 4. Напрямки видатків, які відповідно до класифікації видатків Державного бюджету України не входять до складу військових видатків, але, відповідно до інших класифікацій мають бути віднесені до військових видатків

Напрямок видатків	Україна	НАТО	МВФ	ООН
Військові пенсії	—	+	—	+
Внески в міжнародні організації (військові альянси, миротворчі організації ООН тощо)	—	+	+	—
Витрати на охорону громадського порядку	—	+	—	—
Витрати на охорону державного кордону	—	+	+	+

Джерело: Систематизовано, складено та згруповано за даними [7-10].

Підсумовуючи, варто зазначити, що видатки на оборону є важливою складовою державних видатків, які забезпечують національну безпеку та обороноздатність країни. Сутність видатків на оборону полягає у фінансуванні заходів щодо захисту територіальної цілісності, суверенітету та недоторканності держави. Основними теоретичними аспектами видатків на оборону є їх класифікація, структура, принципи формування та використання, а також методи планування та прогнозування.

Таким чином за результатами аналізу можна сформулювати актуальні питання, які є логічним наслідком існування різних методик класифікації військових видатків: надійність, достовірність, порівнянність військових видатків.

Проблеми надійності та достовірності пов'язані з неповним охопленням офіційних даних про військові витрати, відсутністю детальної інформації про військові витрати та відсутністю даних про фактичні військові витрати, адже у деяких країнах офіційні дані охоплюють лише частину загальних військових витрат, а інші важливі напрямки можуть бути закладені в бюджети інших відомство (не обов'язково військи).

Оскільки дані про військові витрати виражається в грошовому еквіваленті, їх доцільно використовувати як індикатор економічних ресурсів, спожитих на військові цілі. Зауважимо, що військові витрати безпосередньо впливають на військовий потенціал, так само, як і багато інших факторів, підготовленість особового складу і забезпечення сучасним обладнанням, технологічний рівень

військового обладнання та стан технічного обслуговування та ремонту, а також загальне середовище безпеки.

Проблема порівняності військових видатків визначається двома факторами: різним визначенням даних і методом конвертації валюти. Охоплення офіційних даних про військові витрати суттєво різняться між країнами та навіть часом в межах однієї країни протягом певного періоду часу у зв'язку з реформуванням бюджетного сектору. Щодо питання конвертації валюти: вибір обмінного курсу має велике значення для порівняння між країнами, це загальна проблема в міжнародних порівняннях економічних даних і не стосується лише військових витрат.

Напрямами подальших наукових досліджень будуть спрямовані на аналіз актуальних методів, які використовують сучасні дослідники та науковці, для дослідження взаємозв'язку військових видатків та економічного зростання держави.

Література

1. Журавльова Ю. Теорія соціального захисту: сучасні підходи до визначення задоволеності. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 11. С. 86. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.11.86> (дата звернення: 17.05.2024).
2. Scopus. URL: <https://www.scopus.com> (date of access: 17.05.2024).
3. Dunne J. P., Tian N. Military expenditure, economic growth and heterogeneity. *Defence and peace economics*. 2013. Т. 26, № 1. С. 15–31. URL: <https://doi.org/10.1080/10242694.2013.848575> (дата звернення: 17.05.2024).
4. Becker J., Dunne J. P. Military spending composition and economic growth. *Defence and peace economics*. 2021. Р. 1–13. URL: <https://doi.org/10.1080/10242694.2021.2003530> (date of access: 17.05.2024).
5. Karaçay Çakmak H. A theoretical glance at military expenditures. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*. 2009. Vol. 22, no. 4. P. 118–127. URL: <https://doi.org/10.1080/1331677x.2009.11517395> (date of access: 17.05.2024).

6. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 09.11.2023 р. № 3460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text> (дата звернення: 17.05.2024).
7. Міжнародний валютний фонд. URL: <https://www.imf.org/ua> (дата звернення: 17.05.2024).
8. European central bank. *European Central Bank*. URL: <https://www.ecb.europa.eu/> (date of access: 17.05.2024).
9. Home. *SIPRI*. URL: <https://www.sipri.org/> (date of access: 17.05.2024).
10. Видатки на оборону країн НАТО (2014 – 2023 роки). *NATO*. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_216897.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 17.05.2024).
11. Reduction of military budgets : report of the 1st Committee : General Assembly, 32nd session. New York : UN, 1977. 6 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/656871?ln=ru&v=pdf#files> (date of access: 17.05.2024).

References

1. Zhuravlova, Y. (2019), “Theory of social protection: modern approaches to satisfaction determination”, vol. 11, pp. 86, available at: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.11.86> (Accessed 17 May 2024).
2. Scopus (2024), “Welcome to Scopus”, available at: <https://www.scopus.com> (Accessed 17 May 2024).
3. Dunne, J. P. and Tian, N. (2013), “Military expenditure, economic growth and heterogeneity”, *Defence and Peace Economics*, vol. 26, no. 1, pp. 15–31, available at: <https://doi.org/10.1080/10242694.2013.848575> (Accessed 17 May 2024).
4. Becker, J. and Dunne, J. P. (2021), “Military spending composition and economic growth”, *Defence and Peace Economics*, pp. 1–13, available at: <https://doi.org/10.1080/10242694.2021.2003530> (Accessed 17 May 2024).

5. Karaçay Çakmak, H. (2009), “A theoretical glance at military expenditures”, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, vol. 22, no. 4, pp. 118–127, available at: <https://doi.org/10.1080/1331677x.2009.11517395> (Accessed 17 May 2024).
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2023), Law of Ukraine “On the State Budget of Ukraine for 2024”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text> (Accessed 17 May 2024).
7. International Monetary Fund (IMF) (2024), available at: <https://www.imf.org/ua> (Accessed 17 May 2024).
8. European Central Bank (ECB) (2024), available at: <https://www.ecb.europa.eu/> (Accessed 17 May 2024).
9. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) (2024), available at: <https://www.sipri.org/> (Accessed 17 May 2024).
10. NATO (2024), “Defense expenditures of NATO countries (2014–2023)”, available at: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_216897.htm?selectedLocale=uk (Accessed 17 May 2024).
11. United Nations (UN) (1977), “Reduction of military budgets: report of the 1st Committee: General Assembly, 32nd session”, New York, USA, available at: <https://digitallibrary.un.org/record/656871?ln=ru&v=pdf#files> (Accessed 17 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 28.05.2024 р.